

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри видавничої
справи, редагування і теорії
інформації Черкаського
національного університета імені
Богдана Хмельницького*

Ю. Тимошенко

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри зарубіжної
літератури, методики навчання
та теорії літератури
Черкаського національного
університету імені Богдана
Хмельницького*

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЯК ТЕСТУАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ СМИСЛОТВОРЕННЯ

Об'єктивною підставою типодиференціації будь-якого процесу творчості та його результатів є, як відомо, теза про гетерогенність людської свідомості [8, с. 406], яка, за словами Яна Мукаржовського, означає, що "самопроявлятися відносно дійсності людина може двома принциповими шляхами і третього шляху немає" [9, с. 513]. З огляду на це, літературознавча діяльність теж реалізується двома лініями – поетикальною і тлумачною, пов'язаними, відповідно, з риторичною та герменевтичною традиціями. Адже смислове наповнення образу можливе, як слушно твердить Сергій Аверінцев, або шляхом відносної раціоналізації формалізації смислу (звичайний науковий аналіз), або поглиблення його за допомогою інших смислів (філософсько-художня інтерпретація) [1, с.827 – 828]. Як бачимо, операціональними механізмами вказаного принципу дихотомії літературознавчої свідомості виступають аналіз та інтерпретація – дві цілковито різні техніки, які спродуковують відмінні типи метатекстів (текстів про тексти) і постійно відтворюються в ході розвитку науки про літературу.

Нагадаємо, що перший тип рефлексування над текстом започаткований ще "Поетикою" й "Риторикою" Арістотеля. Аналіз як логічна, об'єктивна процедура передбачає неупереджений, раціональний розгляд усієї сукупності текстових факторів, ретельне занурення в багатопланову формову організацію. Прийомами (процедурами) здійснення літературознавчого аналізу тексту слугують науковий опис – "анатомізація", систематизація і класифікація формалізованих у тексті компонентів, і синтез – установа внутрішніх зв'язків між елементами художньої системи. Мета аналітико-синтетичного пізнання тексту полягає в тому, щоб, виявляючи співвіднесеність елементів, показати їх підпорядкованість змістовому плану тексту. Усе це становить так звану конструктивну (Юрій Тинянов) або змістовну (Михайло Бахтін) функцію, що й виступає головним предметом поетики.

Таким чином, свідомість літературознавця-аналітика тотально спрямована на відстеження процесів генерування смислу тексту на основі інваріантної структури. Вивчаючи досить складні механізми функціонування тексту як цілісності, поетолог демонструє як і за допомогою чого текст стає явищем мистецтва. За спостереженням Цветана Тодорова, поетика прагне не до з'ясування (тлумачення) смислів твору, "а до пізнання тих закономірностей, які

обумовлюють їх появу" [11, с. 41]. У цьому й полягає безперечна естетична й гносеологічна цінність наукового аналізу. Однак аналітизм здатний проявляти переважно об'єктивно зафіксований смисл. Глибинна, прихована ж семантика тексту, його смислова багатшаровість лишаються при цьому майже не декодованими. Розкрити семантично невичерпну глибину художнього світу, зокрема ідейно-концептуальний зміст твору, покликана герменевтична інтерпретація. Сказане стосується й ідеологічного рівня тексту, який найповніше виявляє авторську ціннісну орієнтацію та систему ідейного світосприймання й водночас "найменше доступний формальному дослідженню" [12, с. 19].

Інтерпретація як спосіб відчитування явного й езотеричного смислів; витлумачення знакових систем, оволодіння висловлюванням бере свій початок з праць Платона. У його діалозі "Іон" знаходимо й першу згадку про мистецтво ("technē") інтерпретатора. Продуктивні підходи, до інтерпретації тексту плідно розроблялися впродовж усього багатовікового розвитку герменевтики як науки про розуміння текстів. Скажімо, в епоху Передренесансу Данте Аліг'єрі в межах "критики тексту" (своєрідного варіанту герменевтики) запропонував, оригінальну концепцію багатоступеневої інтерпретації смислу, згідно з якою світська література має тлумачитися "в чотирьох сенсах": буквальному, алегоричному, моральному й анагогічному (надсмислі, що прилучає до вічності) [6, с.135 – 136]. Загалом сформована в епоху Ренесансу герменевтична концепція інтерпретації ґрунтувалася на принципах так званої аналогії і подібностей. Відповідно до принципів кожний елемент світобудови пов'язаний з елементами і земного, і потойбічного світу за допомогою аналогій та подібностей. А оскільки завдяки подібностям все може бути пов'язано з будь-чим, то герменевтична інтерпретація – це не що інше, як неконтрольована здатність переміщуватися від смислу до смислу, від подібності до подібності, від одних зв'язків до інших. За доби романтизму набула поширення, активно стверджувана особливо у ХХ ст., концепція множинності смислів тексту та їх інтерпретації. Тоді ж інтерпретація здобула самостійний категоріальний статус зусиллями основоположника загальної (універсальної) герменевтики Фрідріха Шлейєрмахера. Принципово нових – онтологічних – вимірів інтерпретації надали фундатори філософської герменевтики Мартін Гайдеггер і Ганс-Георг Гадамер. Вони запримітили в тлумаченні тексту (мови) екзистенціальну дію, здатну схоплювати фундаментальні проблеми буття людини.

Герменевтична традиція продемонструвала органічну невід'ємність інтерпретаційної діяльності від самого феномену тексту, бо останній для того, щоб саморозвиватися, здійснюватися, набувати сказаності, повсякчас потребує, як наголошував Михайло Бахтін, адресата, тобто іншої свідомості, іншого тексту (див: [3, с. 320 – 322]). Органічність інтерпретації реальному буттю тексту витікає також з її, за висловом Семена Ваймана, бережливого, дистанційного "терапевтичного" підходу: інтерпретатор не піддає твір надмірному аналітичному препаруванню й дробленню, а вибудовує його в собі шляхом цілісного метафоричного схоплення смислу [5, с. 260 – 262]. Цим і визначається очевидна перевага інтерпретації над традиційним аналітичним "розбором". Крім того, інтерпретація, ґрунтуючись на відкритості й схематичності смислової структури тексту, здатна породжувати безмежну кількість абсолютно нових смислів. Натомість аналіз у кожному наступному розгортанні повторює інваріантний згусток значення – авторське змістоє ядро. Водночас інтерпретація як творча реалізація (конкретизація) тексту значно поступається перед аналізом суб'єктивністю та есеїстським забарвленням. Не секрет, що це ставить під сумнів саму приналежність інтерпретації науковому знанню з його пафосом об'єктивності, точності, доказовості. Оскільки витлумачення символічних структур, пише Сергій Аверінцев, вимушене сягати в безкінечність символічних смислів, воно не може стати науковим (об'єктивним) у сенсі науковості точних наук [1, с. 828]. Як "інонаукову", хоча й пізнавальну, форму знання розглядав інтерпретацію Михайло Бахтін. Проте вчений вважав її базовим методом

гуманітарних наук, бо в них важлива не стільки точність пізнання, скільки глибина проникнення в суть явищ [4, с. 7].

Треба зазначити, що аналіз та інтерпретація як дві різні текстуальні стратегії, породжені неоднаковим розумінням природи знака. Аналіз спирається на трактування знака Фердінаном де Соссюром як фіксованої і статичної єдності, в якій кожне означуване прив'язане до означника. Натомість інтерпретація основана на уявленні про знак як динаміку, рух від одного означуваного до іншого. Таку модель знака, як відомо, запропонував Жак Деріда. Якраз у цьому динамізмі знак, у розриві між означником і означуваним французький філософ-конструктураліст убачає можливість вільної гри інтерпретації.

Загалом проблема кореляції твору та його витлумачення, тобто співвіднесення об'єктивного (авторського) й суб'єктивного (рецептивного) в інтерпретації смислу стала одним наріжних предметів інтелектуальних дискусій 70 – 80-х років минулого століття, в яких виокремились три точки зору щодо порушеної проблеми: суб'єктивістська, об'єктивістська й раціональна. Перша модель (С. Фіш) абсолютизує роль читача в наданні текстові смислу. Друга (М. Абрамс, Е. Гірш, П. Югл) – джерело смислу бачить у авторові. Третя трактує смисл як результат діалогу (М. Бахтін), "злиття горизонтів (Г.-Г. Гадамер), інтеракції (В. Ізер, Ю. Крістева).

Слід зауважити, що суб'єктивність інтерпретації інспірувала у вітчизняному академічному літературознавстві тривале **протиставлення** герменевтично-тлумачних методів роботи з текстовою реальністю аналітичним технологіями, котре відбилося в пануванні двох діаметрально протилежних поглядів на місце інтерпретації у офіційній, тоді ще радянській, науці про літературу. З одного боку, інтерпретація оголошувалася мало не центром літературознавчого знання, а з другого боку, викликала скептичне ставлення й недовіру, наслідком чого стало культивування аналізу. Останнім часом зроблено спробу доповнювати, коригувати й контролювати герменевтичне виробництво смислу науковим аналізом. Цю тенденцію віддзеркалюють такі сучасні "селективні" терміни як "аналіз-інтерпретація" та "наукова інтерпретація". Складений термін "аналіз-інтерпретація", уживаний представниками так званої прагматичної поетики, "передає поняття про сукупність аналітико-синтезованих процедур, методів, прийомів, що використовуються в складному процесі осягнення своєрідності завершеного літературного твору, зафіксованого в тексті" [7, с. 38]. Пояснення змістового наповнення поняття наукової інтерпретації подають Валерія Смілянська та Ніна Чамата. Не поділяючи "ні концепції безкінечної множинності художніх смислів у творі, яка йде від Ф. Шеллінга, ні погляду на його зміст як завжди однозначний і незмінний, що передбачає єдине витлумачення", мету інтерпретації вони зводять до того, щоб "наблизитися до розуміння смислового ядра – першооснови тексту, максимально притлумивши суб'єктивний момент, який неминуче постає при сприйманні художнього твору. У процесі літературознавчої інтерпретації первинне бачення художньої ідеї твору корегується і збагачується передовсім завдяки аналізу форми" [10, с. 5]. Такий кут зору, опертий на уявлення про твір як художнє ціле, схиляє до вивчення структури тексту в **єдності** його змістових і формових елементів, до того ж елементів різних рівнів (жанру, пафосу, психологізму, хронотопу, нарації і т. д.). І все ж за всієї "герменевтичності" синтезованого підходу в ньому виразно відчутна **аналітична домінанта**, що не дає достатніх підстав говорити про існування третього (проміжного, бінарного) різновиду мислення. Аналіз та інтерпретація як базові типи наукової діяльності дослідника мистецтва слова хоч і взаємодоповнюють, взаємозбагачують один одного, проте не зливаються в нову форму, оскільки мають неоднакові наставляння щодо тексту й технології смисломоделювання.

Паралельне існування двох структуруючих методологічних рядів – аналітичного й інтерпретаційного - в епістемі літературознавства відчутно похитнуло аксіоматичний постулат про діалектичну єдність змісту й форми як основоположний принцип дослідження

художнього тексту й критерій його оцінки, відгомін якого відчутний ще й досі в сучасній науці. Позитивні спроби подолання дуалізму змісту і форми мали місце навіть у спадку радянського літературознавства (Г. Гачев, М. Поляков, Б. Корман), де парадоксальне поняття "змісто-форма" прибрало ознак догматичного й, здавалося б, непохитного канону. Вагомий внесок у конструктивне переосмислення вказаного принципу зробили представники формалістично-структуралістського та феноменолого-інтерпретаційного літературознавства. Їхніми зусиллями заманіфестовано надзвичайну складність феномена літературного твору, детально розкрито внутрішньотекстові й позатекстові структури художньої системи твору, уможливлено їх "відокремлене" вивчення. У кінцевому наслідку це вилилось у відмову від єдино правильного й істинного способу (через розгляд єдності змісту і форми) моделювання поетичної реальності; у визнання множинності підходів до словесно-художніх одиниць; у вироблення варіативних моделей літературної теорії та історії, систематизованих за різними принципами й підходами. Останнє винятково значуще для пострадянської (ширше – постколоніальної) науки про літературу, перейнятої перманентним процесом створення нових історій національних літератур в умовах зміни культурної парадигми, пошуком оптимальних і дійових шляхів структурування й переструктурування історії літературного розвитку в час унікального обширу теоретичних уявлень про художній текст, конгломерату розмаїтих методологій і методик його прочитання, інтелектуальної гри.

Література:

1. Аверинцев С. С. Символ // Краткая литературная энциклопедия. – М., 1971. – Т. 6.
2. Бахтин М. Проблема тексту в лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. – Львів, 1996.
3. Бахтин М. М. Собр. соч.: В 7 т. – М., 1996. – Т. 5.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Худож. лит., 1979. – 504с.
5. Вайман С. Т. Гармонии таинственная власть. Об органической поэтике. – М., 1989.
6. Данте. Малые произведения. – М., 1968.
7. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, М. Кодак та ін. – К.: "Академія", 1997. – 752с.
8. Лотман Ю. М. Об искусстве. – С. – Петербург: "Искусство – СПб", 1998. – 848с.
9. Мукаржовський Я. Исследования по эстетике и теории искусства. – М., 1994.
10. Смілянська В. Л., Чамата Н. П. Структура і смисл: Спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка. – К., 2000.
11. Годоров Цв. Поэтика // Структурализм: "за" и "против" – М., 1975.
12. Успенский Б. А. Поэтика композиции. Структура художественного текста и типология композиционной формы – СПб.: Азбука, 2000. – 352с.

Анотація

Л. ЗАВГОРОДНЯ, Ю. ТИМОШЕНКО. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЯК ТЕКСТУАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ СМИСЛОТВОРЕННЯ

У статті розкрито специфіку й можливості аналізу та інтерпретації як інструментарію "відчитування" смислу художнього тексту. Доведено, що аналіз та інтерпретація – дві цілком різні і водночас взаємодоповнюючі техніки вивчення літературного твору. Про це свідчать авторитетні літературознавчі концепції, які розглянуто у статті. Стверджується, що інтерпретація відрізняється від літературознавчого аналізу суб'єктивністю та есеїстичністю.

Ключові слова: текст, аналіз, інтерпретація, зміст, форма, смисл.

Аннотация

**Л. ЗАВГОРОДНЯЯ, Ю. ТИМОШЕНКО. АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КАК
ТЕКСТУАЛЬНЫЕ СТРАТЕГИИ СМЫСЛООБРАЗОВАНИЯ**

В статье раскрыты специфика и возможности анализа и интерпретации как инструментария "вычитывания" смысла художественного текста. Доказано, что анализ и интерпретация – две совершенно разные и одновременно взаимодополняющие техники изучения литературного произведения. Об этом свидетельствуют авторитетные литературоведческие концепции, которые рассмотрены в статье. Утверждается, что интерпретация отличается от литературоведческого анализа субъективностью и эссеистичностью.

Ключевые слова: текст, анализ, интерпретация, содержание, форма, смысл.

Annotation

**L. ZAVGORODNYA, YU. TIMOSHENKO. ANALYSIS AND INTERPRETATION AS
TEXTUAL STRATEGIES OF SENSE FORMATION**

The article reveals specific features and possibilities of the analysis and interpretation as tools of finding the sense of a fiction text. It is proved that analysis and interpretation are entirely different and at the same time mutually complementary at the techniques of studying literary work. Authoritative concepts of literary criticism which are examined in the article testify to it. It is stated that interpretation differs from analysis of literary criticism by its subjectivity and essay character.

Key words: text, analysis, interpretation, content, form, sense.